

ภูมิทัศน์ในความทรงจำจากตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลน
ของกิตติศักดิ์ คเชนทร์
Landscape in Memories from the Text of the Novel “Ban Nai Khlon”
by Kittisak Khachen

ปริยากรณ์ ชูแก้ว¹
Pariyakorn Chookaew¹

Received: April 30, 2020

Revised: January 31, 2021

Accepted: February 9, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิทัศน์ในความทรงจำจากตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลนของกิตติศักดิ์ คเชนทร์ วิธีการศึกษาใช้แนวคิดภูมิทัศน์ในความทรงจำเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ร่วมกับองค์ประกอบของตัวบท ผลการศึกษา พบว่า ความทรงจำที่บันทึกผ่านตัวบทปรากฏภูมิทัศน์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเชื่อมโยงไปตามลำดับเวลา คือ ช่วงเวลาแห่งความสุขและความหวัง ช่วงเวลาของการดิ้นรนเอาตัวรอด และช่วงเวลาของการเริ่มต้นชีวิตใหม่ ช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบด้วยมโนภาพ 7 มิติ ดังนี้ 1) บ้านของครอบครัว 2) สังคมเครือญาติ 3) การอบรมกล่อมเกลาลูกหลาน 4) กีฬาพื้นบ้านของเด็ก 5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนต้นน้ำกับระบบนิเวศ 6) การเอาตัวรอดจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ และ 7) การเริ่มต้นความทรงจำใหม่ของครอบครัวที่เหลือรอด มโนภาพเหล่านี้ คือภาพสะท้อนปฏิบัติการของความทรงจำ ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเคยกระทำและมีประสบการณ์มาก่อน ตัวบทจึงเป็นเสมือนพื้นที่บันทึกความทรงจำ และทำหน้าที่จัดจำเหตุการณ์ สถานที่ และความรู้สึกรวมของกลุ่มคน

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์ในความทรงจำ, ตัวบท, นวนิยายเรื่องบ้านในโคลน

Abstract

This article aimed to study the landscape in memories from the text of the novel “Ban Nai Khlon” (Houses amid the Mud) by Kittisak Khachen. The study process employed the concept of landscape in memories as the analysis method together with the factors from the text. The study results revealed that memories

¹ อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University) Email: pariyakorn368@gmail.com

recorded via the text showed the concepts which reflected the relationships among human beings, society, and natural environment. These were linked in chronological order which were the time of happiness and hope, the time of struggling to survive, and the time to start the new life. These periods of time consisted of imaginations in 7 dimensions as followed - 1) Families' homes, 2) kinship society, 3) children upbringing, 4) children folk plays, 5) the relationship between people living by the river and the ecological system, 6) natural disaster survival, and 7) the beginning of new memories of the survived families. These imaginations reflected the memories which a person or groups of people had done or experienced in the past. The text, therefore, served as an area where the memories were recorded and did its duty as a record of situations, places, and the shared feelings of the people.

Keywords: Landscape memory, text, Novel “Ban Nai Khlon”

บทนำ

นวนิยายเรื่องบ้านโนโคสน เป็นเรื่องเล่าจากความทรงจำในวัยเด็ก ของ กิตติศักดิ์ คเชนทร์ ดังคำบอกเล่าจากคำนำของผู้เขียนตอนหนึ่งว่า “...ขณะผมก้าวเท้ามุ่งตรงไปยังลานจอดรถยนต์ ภาพ ๆ หนึ่งผุดขึ้นมาในความรู้สึก เป็นภาพบ้านหลังแรกของพ่อที่ยังมีแต่โครงหลังคา มันทำให้ผมรู้ได้ทันทีเลยว่า ผมจะเล่าถึงภาพชีวิตช่วงไหน จะเริ่มประโยคแรกของนิยายอย่างไร ให้มันไปจบลงตรงไหน อะไรคือความงามของชีวิต และสิ่งนั้นผมก็เพิ่งค้นเจอจากกันบังของความทรงจำ ถึงแม้ว่ามันจะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ผมยังพอมิภาพความสุขแห่งชีวิตวัยเด็กที่สดใสงดงามอยู่บ้าง” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 9) การประกอบสร้างเรื่องเล่าจากความทรงจำ มีส่วนทำให้นวนิยายเรื่องนี้ เป็น 1 ใน 8 เล่มสุดท้ายที่ผ่านเข้ารอบคัดเลือกรางวัลซีไรต์ประเภตนวนิยายแห่งประเทศไทย (ซีไรต์) ปี 2561 และได้รับรางวัลชมเชยจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ปี 2560

ตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านโนโคสนบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนเกษตรกรรม ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบกลางหุบเขาของเทือกเขาฝั่งตะวันตกอันนครศรีธรรมราช เมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา นวนิยายเรื่องนี้ เปิดเรื่องด้วยคำบรรยายบ้านหลังใหม่ของพ่อ โดยตัวละครผู้เล่าเรื่องซึ่งแทนตัวเองว่า “ผม” การดำเนินเรื่อง สะท้อนความเป็นสังคมเครือญาติ การอยู่ร่วมกันแบบเอื้ออารี พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีวิถีการทำการหากินในระบบนิเวศต้นน้ำ ภูเขา ป่าไม้ สายน้ำ และลำคลอง ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความสุขและความหวัง และเชื่อมต่อกับภาพสะท้อนภัยพิบัติทางธรรมชาติ การตั้งรกราก การดิ้นรน เอาตัวรอดของผู้คน การต่อสู้กับความกลัว และการมีจิตใจที่กล้าหาญในการช่วยเหลือคนอื่น ๆ ที่มีชีวิตอยู่ระหว่างความเป็นกับความตาย ในคำคืนของวันที่ 22 พฤศจิกายน 2531 เมื่อน้ำป่าไหลหลากจากภูเขาเหนือหมู่บ้าน ได้พัดพาทั้งดินโคลนและท่อนซุง ลงมาถล่มชุมชนกะทูน ตำบลกะทูน อำเภอฟิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช จนคร่าชีวิตชาวบ้านหลายร้อยคนในช่วงข้ามคืน ภาพสะท้อนในช่วง

สุดท้ายของเรื่อง จบลงด้วยการเริ่มต้นใหม่ของครอบครัวที่เหลือรอด

วิธีการนำเสนอด้วยทวนวนยายเรื่องบ้านในโคลน ได้ออกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางกายภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิทัศน์เป็นคำที่เชื่อมโยงกับความทรงจำ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับบริบทสถานที่ที่ครอบครัวหลายคน ๆ อย่างในอดีต เกี่ยวข้องกับสถานที่ หรือสิ่งที่บุคคลเคยกระทำ เคยปฏิบัติ เคยแสดง เคยใช้งาน รวมถึงผู้คน คำพูด สิ่งของ เหตุการณ์ และความรู้สึกรวม สิ่งเหล่านี้บุคคลต่างจดจำได้จากข้างใน เป็นการมองเห็นในสิ่งที่ตาเปล่ามองไม่เห็น แต่เต็มไปด้วยความหมายที่สัมพันธ์กับอดีต สัมพันธ์กับการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และสัมพันธ์กับความทรงจำร่วม ภูมิทัศน์ของความทรงจำถูกอธิบายว่าเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่เต็มไปด้วยความหมายจากประสบการณ์ของบุคคล และจินตนาการร่วมที่เป็นส่วนประกอบของความทรงจำ รวมถึงการแบ่งปันความรู้สึกร่วมของภาพแทนเฉพาะแห่ง เฉพาะที่ที่ผ่านมาแล้ว (Maus, 2015: 215-223)

การศึกษาภูมิทัศน์ในความทรงจำจากด้วยทวนวนยายเรื่องบ้านในโคลนของกิตติศักดิ์ คเชนทร์ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ใช้แนวคิดภูมิทัศน์ในความทรงจำเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ร่วมกับองค์ประกอบของตัวบท ได้แก่ คำบรรยาย ความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมการแสดงออก บทสนทนาของตัวละคร ฉาก บรรยากาศ สถานที่ และเวลา การวิเคราะห์เชิงบูรณาการนี้ เปิดเผยภาพสะท้อนความทรงจำของอดีตที่บันทึกผ่านตัวบทในรูปแบบเรื่องเล่า ซึ่งเป็นเสมือนภาพตัวแทนของประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วมของผู้คน (Müller, 2009: 95-106) ที่ไม่เพียงช่วยให้รำลึกถึงเหตุการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติในครั้งนั้น หากยังช่วยกระตุ้นไม่ให้หลงลืมอดีต และนำอดีตมาร่วมสร้างมโนทัศน์เชิงบวกให้เป็นบทเรียนที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างสมดุลยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดภูมิทัศน์ของความทรงจำ (Landscape of memory) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความทรงจำ คือ เหตุการณ์ในอดีตหรือประสบการณ์ในอดีตของปัจเจกบุคคล ส่วนความทรงจำทางสังคม เป็นภาพที่สร้างขึ้นจากอดีต ซึ่งคนในยุคเดียวกันสามารถแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันได้ (Conerton, 1989: 13-15) กรอบแนวคิดความทรงจำ มีทั้งความทรงจำส่วนบุคคลหรือความทรงจำของแต่ละคน และความทรงจำที่เป็นปรากฏการณ์ร่วมของกลุ่ม หรือปรากฏการณ์ร่วมของสังคม เช่น ความทรงจำเกี่ยวกับสถานที่ อาจแสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่ม และการผลิตซ้ำความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่ที่พวกเขามีร่วมกัน บุคคลอาจรำลึกถึงสถานที่นั้น ๆ ด้วยความโศกเศร้า ความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน หรือความรู้สึกว่ามีตัวตน มีอารมณ์ร่วมเกี่ยวกับความทรงจำของสถานที่ที่ปรากฏให้เห็น (Maus, 2015: 215-223)

ภูมิทัศน์ หมายถึง ลักษณะภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของบริเวณใดบริเวณหนึ่ง รวมทั้งภูมิประเทศที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 198) ภูมิทัศน์เป็นองค์ประกอบสำคัญของความทรงจำที่ผู้คนรับรู้ และเป็นภาพตัวแทนของประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์จึงนำไปสู่การสร้างกลุ่มสังคมหรือความทรงจำร่วมของผู้คน (Müller, 2009: 95-106) ภูมิทัศน์ เป็นคำที่เชื่อมโยงกับความทรงจำ ซึ่งอธิบายจินตนาการเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ของ

ที่ใดที่หนึ่งที่ผ่านมาแล้ว ภาพสะท้อนของภูมิทัศน์อาจเป็นทั้งวัตถุของเอกลักษณ์ และความหมายเชิงสัญลักษณ์ ทั้งที่เป็นรูปแบบถาวร และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ในเชิงของความหมาย นัยของพื้นที่ในความหมายของภูมิทัศน์ อาจมองได้ 2 อย่าง คือ 1) ภูมิทัศน์ของความทรงจำที่เป็นจินตนาการเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางกายภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ 2) ภูมิทัศน์ของความทรงจำในความหมายที่เป็นความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยภาระลึกถึงหลาย ๆ อย่างที่ตรงกันของกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่ม เกี่ยวกับสถานที่ที่เป็นอดีตไปแล้ว ภูมิทัศน์ของความทรงจำถูกอธิบายว่าเป็นปฏิบัติการทางสังคม ที่เต็มไปด้วยความหมายจากประสบการณ์ของบุคคล และจินตนาการร่วมที่เป็นส่วนประกอบของความทรงจำเฉพาะที่ปฏิบัติการของความทรงจำ เป็นเช่นเดียวกับการกระทำ และคำพูดที่ผลิตสร้างความทรงจำร่วม โดยเฉพาะในแง่การแบ่งปันความรู้สึกร่วมของภาพแทนในอดีต (Maus, 2015: 215-223)

งานวิจัยหลายชิ้นได้ใช้แนวคิดภูมิทัศน์ พื้นที่ และความทรงจำ ในการศึกษา อาทิ เรื่องชุมชนมะนัง จังหวัดสตูล จากพื้นที่ประวัติศาสตร์และมรดกความทรงจำ ของ มานะ ขุนวิชัย (2560: 237-260) พบว่า มะนังเป็นชุมชนที่เกิดจากการอพยพของผู้คนอย่างหลากหลายทั่วประเทศ ราว 6 ทศวรรษ การเข้ามาตั้งถิ่นฐานมีสองลักษณะ คือ อพยพเข้ามากับนิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ และอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยตนเอง ส่วนประวัติศาสตร์ความทรงจำของชุมชนพบว่า มี 4 ระยะ คือ ยุคเจาะป่า (ทศวรรษ 2500) ยุคคอมมิวนิสต์ (ทศวรรษ 2510-2520) ยุคฟื้นฟูชุมชนด้วยพืชเศรษฐกิจ (ทศวรรษ 2530-2540) และ ยุคมะนังในกระแสการท่องเที่ยว (ทศวรรษ 2540) เรื่องพัฒนาของตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง ของ ปัทม์ วงศ์ประดิษฐ์ เกรียงไกร เกิดศิริ และอริศรี ปาณินท์ (2558: 205-222) สามารถจำแนกพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวการค้าในย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง ออกเป็น 7 ระยะ คือ ตึกแถวแบบท้องถิ่น ตึกแถวแบบท้องถิ่น ตึกแถวแบบสรรค์ผสม ตึกแถวแบบท้องถิ่น ตึกแถวแบบอาร์ตเดคโค ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น และตึกแถวสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ งานศึกษาเรือนแถวที่ถนนในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ตลาดล่างถนนพระราม จังหวัดลพบุรี ของ กุลพัชร เสนิงค์ ณ อยู่ยยา และเกรียงไกร เกิดศิริ (2559: 77-98) พบว่า ภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ตลาดล่างถนนพระราม แบ่งได้ 3 ระยะ คือ ระยะแรก เป็นอาคารปลูกสร้างด้วยไม้ ในที่นี้จึงเรียกว่า “เรือนแถวไม้พื้นถิ่น” ระยะต่อมาเป็น “ตึกแถวพื้นถิ่น” ที่มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐ ซึ่งในเวลาเดียวกันนี้มีความนิยมในการก่อสร้างอาคารแถวที่เรียกว่าเป็น “ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น” งานศึกษาลักษณะโดยทั่วไปของภาพร่างเพื่อเป็นภาพแทนภูมิทัศน์เมืองของกรุงเทพมหานครที่เผยแพร่ในเฟซบุ๊ก ของ สุริยะ ฉายะเจริญ (2561: 17-22) พบว่า นักวาดภาพร่างภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพมหานครมีรูปแบบการสร้างสรรค์ที่หลากหลาย และมีเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งผลงานมีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับ (1) สัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย (2) พื้นที่ทางศาสนาและความเชื่อ (3) วิถีชีวิตกับสายน้ำของคนในกรุงเทพมหานคร (4) ชุมชนในสมัยเก่าที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ (5) สถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างสองข้างถนน (6) การคมนาคมในกรุงเทพมหานคร และ (7) ย่านการค้าและพื้นที่ทางธุรกิจ และงานศึกษาเรื่อง ความหมายของพื้นที่ เงื่อนไขของความทรงจำ : ความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับการให้ความหมายของพื้นที่บ้านห้วยกบ ของ อังกูร หงษ์คณาไศรยะห์ (2560:

155-186) ผลการวิจัยพบว่า การให้ความหมายบ้านห้วยกบของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์ มีเงื่อนไขและข้อจำกัดที่พวกเขาต้องเผชิญในทางเศรษฐกิจ และการเข้าถึงทรัพยากรในปัจจุบัน ส่งผลให้พวกเขาหวงระลึกถึงการใช้ชีวิตในหมู่บ้านเดิมที่เคยอาศัย ทั้งนี้ ความทรงจำดังกล่าวมักปรากฏขึ้นในลักษณะการเปรียบเทียบ กับสิ่งที่พวกเขาเผชิญอยู่ที่บ้านห้วยกบ

แนวคิดภูมิทัศน์ของความทรงจำที่นำมาใช้เป็นแนวทางการศึกษาดัชนีบ้านในโคลน เน้นวิเคราะห์ 1) มุมมองความทรงจำของตัวละครผ่านความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ 2) การพรรณนาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่และปรากฏการณ์ในช่วงก่อนและการเกิดขึ้นของพายุที่ทำให้เกิดน้ำป่าไหลหลากและดินถล่มอย่างรุนแรงทุร่งห้วยของพื้นที่ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกของเทือกเขาหลวง และภาพการเคลื่อนย้ายของครอบครัวจากพื้นที่ภัยพิบัติ 3) การสื่อจินตนาการเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางกายภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ตัวละครผู้เล่าเรื่องเลือกหยิบมาอธิบายและให้ความหมายจากความทรงจำที่ถูกอ้างอิงถึง

ภูมิทัศน์ในความทรงจำจากตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลน

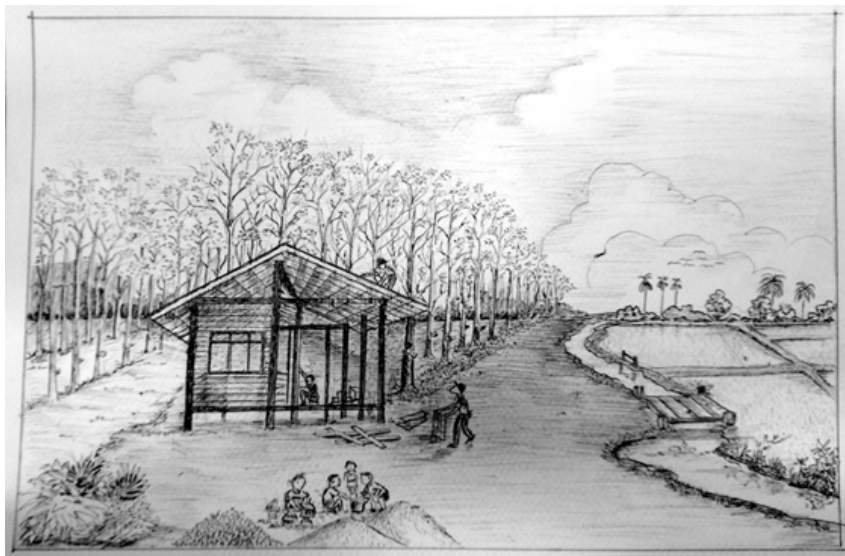
การวิเคราะห์ภูมิทัศน์ในความทรงจำจากตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลน ปรากฏมโนทัศน์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่เชื่อมโยงไปตามลำดับเวลา คือ ช่วงก่อนเกิดธรณีพิบัติภัยดินถล่ม เป็นช่วงเวลาแห่งความสุขและความหวัง ช่วงระหว่างเกิดธรณีพิบัติภัยดินถล่ม เป็นช่วงเวลาของการดิ้นรนเอาตัวรอด และช่วงหลังการเกิดธรณีพิบัติภัยดินถล่ม เป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นชีวิตใหม่ ช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบด้วย มโนภาพ 7 มิติ ได้แก่ 1) บ้านของครอบครัว 2) สังคมเครือญาติ 3) การอบรมกล่อมเกลาลูกหลาน 4) กีฬาพื้นบ้านของเด็ก 5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนต้นน้ำกับระบบนิเวศ 6) การเอาตัวรอดจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ และ 7) การเริ่มต้นความทรงจำใหม่ของครอบครัวที่เหลือรอด ดังผลการวิเคราะห์

ช่วงก่อนเกิดธรณีพิบัติภัยดินถล่ม วิเคราะห์จากมโนภาพ 5 มิติ ได้แก่ บ้านของครอบครัว สังคมเครือญาติ การอบรมกล่อมเกลาลูกหลาน กีฬาพื้นบ้านของเด็ก และความสัมพันธ์ระหว่างคนต้นน้ำกับระบบนิเวศ

บ้านของครอบครัว

การก่อร่างสร้างตนที่สะท้อนความมั่นคงขึ้นพื้นฐานของชีวิตครอบครัวประการหนึ่ง คือ การมีบ้านเป็นของตนเอง ตัวละครผู้เล่าเรื่องที่แทนตัวเองว่า “ผม” หรือชื่อที่ครอบครัวเรียกว่า “สิงห์” หรือ “ไฉ่ฮึง” ได้สะท้อนภาพความมั่นคงของชีวิตครอบครัว ผ่านความทรงจำที่อธิบายจินตนาการเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ของสภาพแวดล้อมของบ้านหลังใหม่ของพ่อที่กำลังสร้าง รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ครอบครัวสามารถพึ่งพาทำกินได้ คือ เป็นทั้งผู้ผลิต (producer) ผู้บริโภค (consumer) และผู้ผลิตซ้ำ (reproducer) ครอบครัวปลูกพืชเลี้ยงสัตว์เป็นอาหารเองโดยไม่ต้องพึ่งระบบเศรษฐกิจภายนอก (วฤชพร ญัฐจิโรจน, 2560: 1817-1827) รวมทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลในหมู่บ้านพี่น้องและเพื่อนบ้าน ที่มาช่วยกันก่อสร้างบ้านให้พ่อ ภาพสะท้อนที่เด็ก ๆ กำลัง

เล่นกองทราย ตันยางพารากำลังผลิใบใหม่ ฟุ้งนาและลำคลองอันอุดมสมบูรณ์ ดังคำบรรยายของ
ผู้เล่าเรื่องว่า “...พ่อกำลังสร้างบ้านใหม่ แม่มีรอยยิ้มเต็มใบหน้าในวันที่เสาต้นแรกยื่นขึ้น...ฤดูกาล
ใหม่กำลังจะเริ่มตัน ยางพารา...ท้องทุ่งกลับมาเขียวสด...คูคลองท้องทุ่งจะเต็มไปด้วยกุ่มหอยปูปลา...
วันนี้ ลุงเสาร์ ลุงหมี และลุงแมวกำลังร่วนอยู่บนโครงหลังคา...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 16)

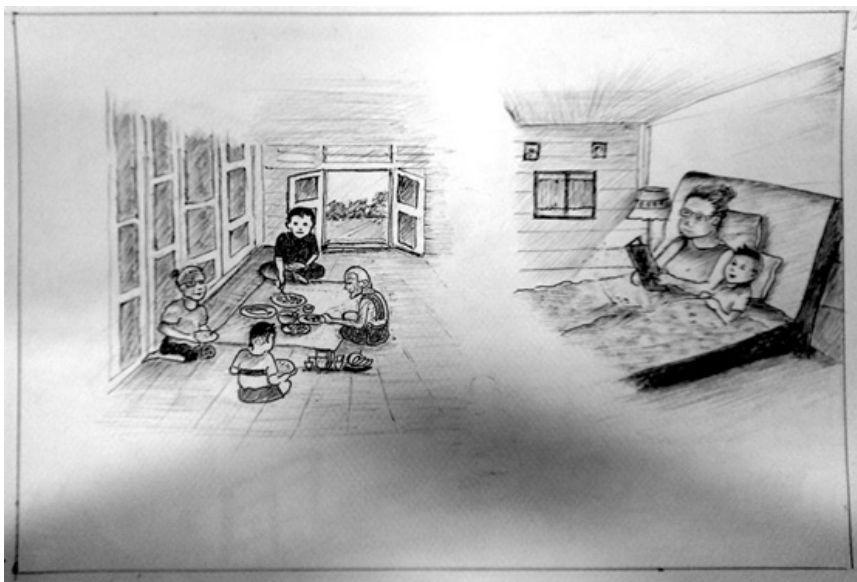
ภาพโดย : พุฒิพงศ์ อนุธรรมพรณ, 2563.

ภาพที่ 1 บ้านหลังใหม่ของพ่อและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สะท้อนความมั่นคง ของชีวิตครอบครัว

สังคมเครือญาติ

ตัวแทนนิยายเรื่องบ้านในโคลน สะท้อนภาพความเป็นชุมชนเครือญาติ ที่ครอบครัวขยาย
หรือครอบครัวร่วม ตั้งบ้านอยู่อาศัยในอาณาบริเวณเดียวกัน หรือใกล้กัน ประกอบด้วยคน 3 รุ่น
คือ ปู่ย่า ลุงป้า น้าอา พ่อแม่ และลูก สถาบันครอบครัวและเครือญาติในลักษณะนี้ ทำหน้าที่อย่าง
น้อย 3 ประการ คือ หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ให้กับสังคม หน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกของครอบครัว
และหน้าที่อบรมขัดเกลาสมาชิกในครอบครัว (ปริศนา กาญจนกันทร และสุพรรณิ ไชยอำพร, 2562:
164-175) บทบาทหน้าที่เหล่านี้ สะท้อนผ่านความรู้สึกผูกพัน และพฤติกรรมของคนหลายวัย
ความอบอุ่นในครอบครัวบนเรือนของปู่ ที่ปู่ย่า พ่อ แม่ และลูก นั่งล้อมวงกินข้าวอย่างพร้อมหน้า
พร้อมตากัน วัตถุดิบที่นำมาแปรรูปเป็นอาหารล้วนหาได้จากละแวกบ้าน ดังบทสนทนา “ทำแกง
อะไรหรือครับย่า” ผมถาม ย่าตักแกงวางบนถาดส่งกะลียาตอกใบตัน ได้กลิ่นหอมขมิ้นผสมกลิ่น
ส้ม กลิ่นปลาในน้ำแกงหอมเข้าจมูก “แกงเลียงยอดผักหวานกับแกงส้ม แล้วยังมีปลาสดย่างของ

โปรดของสิ่งด้วย” ย่าตอบพร้อมรอยยิ้มเต็มใบหน้า (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559 : 30) สำหรับยามค่ำคืน ภาพสะท้อนที่ย่าเล่าให้หลานฟังก่อนนอน ปรากฏผ่านบทสนทนาประกอบคำบรรยายของผู้เล่าเรื่องว่า “เข้ามานอนได้แล้ว ย่าปู่ที่นอนเสร็จแล้ว” “เดี๋ยวครีบย่า ผมรอดูดวงจันทร์พันยอดไม้ก่อน” “มาได้แล้ว ถ้ายังไม่นอนอย่าจะไม่เล่านิทานให้ฟังนะ” ผมรีบลุกไปหายาทันที แสงตะเกียงสว่างใกล้เสากลางเรือน มั่งย่าอยู่อยู่ซ้ายมือระหว่างเสาดันแรกกับต้นที่สอง ย่านั่งอยู่ในมุ้ง ผมเปิดมุ้งมุดเข้าไป ย่าเก็บขามุ้งยัดใต้ที่นอนกันยุงเล็ดลอดเข้ามา ย่ากางผ้าห่มทั้งตัวลงนอนย่น แขนด้านซ้ายออกมา ผมนอนหนุนแขนย่า ชูตัวเข้าใต้ผ้าห่ม ย่าหันมากอด “เล่านิทานได้แล้วย่า” ผมทวง “หอมแก้มย่าก่อนแล้วจะเล่าให้ฟัง” ผมทำตามโดยไว (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 35)

ภาพโดย : พุฒิพงศ์ อนุธรรมพรณ, 2563

ภาพที่ 2 สายสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติที่สะท้อนผ่านกิจกรรมประจำวัน

การอบรมกล่อมเกลาลูกหลาน

สถาบันครอบครัวเป็นการรวมตัวของบุคคลที่มีความรัก ความผูกพัน มีปฏิสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่เล็กที่สุดแต่เป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นหน่วยสังคมแรกที่หล่อหลอมชีวิตของคนในครอบครัว ให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน ครอบครัวเป็นแหล่งผลิตคนเข้าสู่สังคม ช่วยหล่อหลอมบุคลิกภาพของมนุษย์ สร้างและพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ สังคมจะดีมากขึ้นน้อยขึ้นอยู่กับครอบครัวเป็นสำคัญ (สะอาด ศรีวรรณ, สัณญา เคนาภูมิ และภักดี โพธิ์สิงห์, 2560: 93-111) ชุมชนกระทุง จังหวัดนครศรีธรรมราช ปู่ย่าหรือตายายยังทำหน้าที่ดูแลอบรมลูกหลานให้มีคุณธรรมจริยธรรม เช่นกรณี สิงห์ และ แดง ใช้หนังสือกึ่ง

นกเอี้ยง แต่มันไม่ตาย ทำให้เด็ก ๆ ตัดสินใจนำนกกลับมาเรือนของปู่ ภาพของยาที่สอนให้สิ่งผู้เป็นหลานรู้จักบาปบุญคุณโทษ มีความเมตตาสาธยาย มีความรับผิดชอบในสิ่งที่ทำ และรู้จักแก้ไขให้ดีขึ้น ดังคำบรรยายพฤติกรรมของตัวละคร และคำสอนของยาที่ให้หลานกระทำในสิ่งที่ควรทำ และไม่ทำในสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ย่าบอกว่าไม่ควรพักผ่อน ต้องทำรังให้มัน ยาให้ผมไปเอาเปลือกมะพร้าวที่ปูบองเก็บเอาไว้ก่อนไฟไผ่ขลุ่ย ผมหยิบเปลือกมะพร้าวกองไว้ตรงโคนเสา ยาให้ฉีกเอาใยทำให้เหวือนรังนกมากที่สุด ผมทำตามจนเรียบร้อย ย่าวางนกเบา ๆ มันกระดุกกระดิกตัวเล็กน้อยแล้วค่อย ๆ นิ่งสงบ บางครั้งขยับหัวไปมา ผมประคองรังใยมะพร้าวไปวางบนแคร่ เผื่อดูกับแดงอยู่ไม่ห่าง ผมกับแดงเฝ้าดูแลนกบาดเจ็บด้วยความเศร้า ย่าพูดตักเตือนเราเรื่องชอบเล่นชน ๆ ยาสอนว่าทีหลังอย่ายิงนกอีก สีหน้าแดงเปลี่ยนไปจากตอนยิงนกถูก เขาก็เศร้าไม่ต่างจากผม คงด้วยสำนึกผิด “ทีหลังอย่ายิงมันอีก ยิงไปก็กินไม่ได้ บาปเวรเปล่า ๆ” ยาพูดและสอนอีกหลายอย่าง ถึงเราสองจะไม่เข้าใจทั้งหมด แต่ผมเข้าใจว่าเราไม่ควรยิงนกอีก...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 41-42)

ภาพโดย : พุดผิงค์ อนุธรรมพรณ, 2563.

ภาพที่ 3 การอบรมกล่อมเกลาสมาชิกในครอบครัวของคนรุ่นปู่ย่าในครอบครัวขยายของคนใต้

กีฬาพื้นบ้านของเด็ก

กีฬาพื้นบ้านเป็นประเพณีหนึ่งในกีฬาภูมิปัญญาไทย ซึ่งหมายถึง การแข่งขันทักษะทางกายที่ต้องใช้ความสามารถทางการเคลื่อนไหว มีลักษณะของการแข่งขันที่มุ่งหวังผลแพ้ชนะ โดยมีกฎกติกาที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559: 1) กีฬาพื้นบ้านในความทรงจำจากภาพสะท้อนเรื่องเล่าบ้านในโคลน มี 2 ประเภท คือ วิ่งแข่ง และชกมวย บทสนทนาได้สะท้อนภาพ

ของเด็ก ๆ ที่ร่วมกันกำหนดข้อตกลงในการเล่น และการเห็นพ้องต้องกันในกติกาการแข่งขันนั้น ทำให้เห็นสีสันท้องถิ่นในการวิ่งแข่งของเด็ก ดังบทสนทนาบางตอนว่า

“เล่นอะไรกันวันนี้” เอกถามเมื่อพื๋อมมาถึง “ไม่รู้จะเล่นอะไร” แดงพูด “เล่นอะไรดีสิงห์” พี่เอกถามย้า “ไม่รู้ วันนี้เราไม่อยากเล่น” “เราจะเล่นอะไรกันดีล่ะพื๋อม” เอกถามอีก พื๋อมใช้ความคิด “ निकออกแล้ว เรามาวิ่งแข่งกันดีกว่า ” พื๋อมพูดด้วยสีหน้าจริงจัง “วิ่งแข่งกันอย่างไรก็แพ้พื๋อมอยู่ดี” แดงพูด “ใช่ แข่งวิ่งกัน เราก็ต้องแพ้พื๋อมอยู่ดี” ผมพูด “จริงด้วย เราต้องแพ้พื๋อม” เอกก็เห็นด้วย “เดี๋ยวพี่ต่อให้” “ต่อให้ยังงี้” เอกถาม “เดี๋ยวเอก แดง สิงห์ ยืนตรงนี้” พื๋อมใช้หัวแม่เท้าขีดเส้นบนพื้นดินเส้นหนึ่ง แล้วก้าวเท้าถอยหลังลิบก้าว แล้วขีดอีกเส้น “พี่ต่อให้ทุกคนลิบก้าว นับถึงสามแล้วออกวิ่งพร้อมกัน ใครถึงถนนก่อนเป็นคนชนะ” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 47)

บางครั้งผู้ใหญ่ก็เข้ามาตั้งกฎกติกาการเล่นเพื่อท้าทายความสามารถของเด็ก และเพื่อความสนุกสนาน “ใครวิ่งเร็วสุด” ลุงหมีตะโกนถามจากบนหลังคา พื๋อมยกมือขึ้นพร้อมตอบทันที “ผมวิ่งเร็วสุด” “ถ้ามีวิ่งเร็วจริง น้ำหมีจะให้ห้าบาทเอาไหม” ลุงหมีตะโกนบอก “เอาครับ ผมวิ่งเร็วจริง ๆ วิ่งเร็วกว่าทุกคน” พื๋อมตอบรับด้วยความมั่นใจ “ถ้าอย่างนั้นเดี๋ยวได้ลองดูกัน หลังทำข้อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ลุงหมีไปหาเชือกฟางได้เส้นหนึ่ง แกฉีกออกเป็นสามเส้น แล้วผูกต่อกันยาวเกือบสองวา แกเก็บใบยางพารามาใบหนึ่ง เอาเชือกฟางผูกกับใบ แล้วเอาเชือกอีกด้านไปผูกกับคอ พื๋อมหลวม ๆ แกเสนอให้พื๋อมวิ่งไปจนถึงริมถนน โดยไม่ให้ใบยางแตะพื้น ถ้าทำได้แกจะให้เงินซื้อขนมห้าบาท (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 48-49)

ส่วนกีฬาขมมวย ต้องมีผู้ใหญ่ร่วมอยู่ด้วย เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับเด็ก ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ตั้งกฎกติกา ดังเสียงเล่าของผู้เล่าเรื่องและบทสนทนาตอนหนึ่งว่า ลุงหมีเรียกผมกับเอกเข้าไปหา แกให้เรายืนตัวตรงวัดเทียบความสูง เอกสูงกว่าผมไม่เกินสองเซ็น ลุงหมีให้เรายืนแขนวัดขนาดกันอีก แกบอกให้เรากำหมัดแน่น ๆ เราทำตาม จากนั้นแกก็พูดว่า ผมหมัดหนักกว่าเอก ถ้าต่อยกันเอกคงสู้ไม่ได้ “สู้ได้” เอกพูดเสียงแข็ง ใบหน้าลุงหมีผุดรอยยิ้ม “ลุงว่าเอ็งสู้ไอ้ลุงไม่ได้” “สู้ได้ สู้ได้แน่ ๆ ผมตัวโตกว่า” เอกย้า ลุงหมีหัวเราะชอบใจ “ถ้าอย่างนั้นก็ลองชกกันดู” เอกพยักหน้าตกลงลุงหมีถามเอกอีกครั้งว่าสู้ได้ไหม เอกยังตอบเช่นเดิม แกหันมาถามผม ผมตอบไปว่าไม่แน่ใจ ลุงหมีจับแขนผมกับเอกลากมากลางลาน จับเราหันหน้าเข้าหากัน ตั้งกติกาว่าชกตรงไหนก็ได้แทงเข้าได้ แต่ห้ามชกใบหน้ากัน (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 51-52)

ภาพโดย : พุดผิงค์ อนุรักษ์พรหม, 2563.

ภาพที่ 4 กีฬาพื้นบ้านของเด็ก

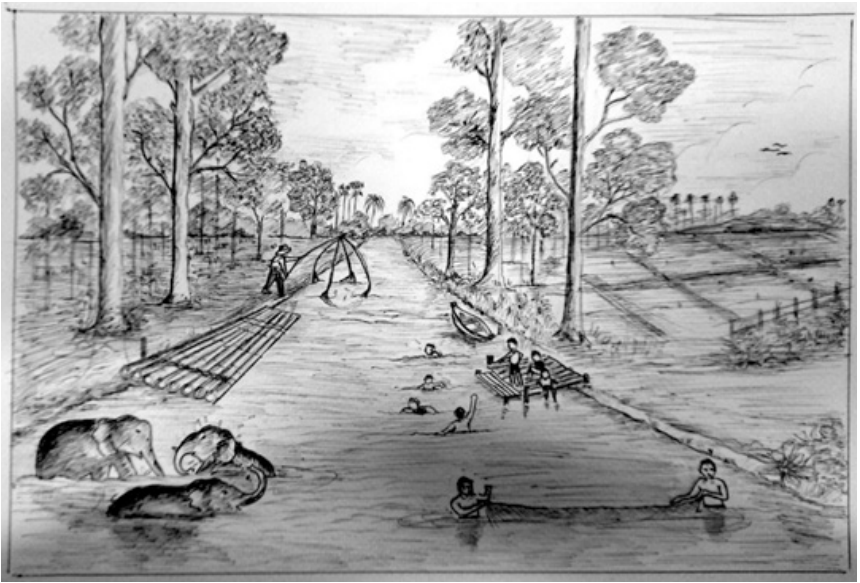
ความสัมพันธ์ระหว่างคนต้นน้ำกับระบบนิเวศ

ตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลน สะท้อนภาพความหมาย “คนต้นน้ำ” การดำรงชีวิตประจำวัน และอาชีพที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิลักษณะต้นน้ำ

การให้ความหมาย “คนต้นน้ำ” สะท้อนจากมุมมองของคนที่อยู่ต้นน้ำ และมุมมองของคนอื่น ดังคำบอกเล่า และบทสนทนาระหว่างตัวละครผู้เล่าเรื่องกับปู่ “เราคือคนต้นน้ำ” ปู่พูดด้วยน้ำเสียงหนักแน่นทรงพลัง “คนต้นน้ำเป็นยังงี้หรือครับผมไม่เข้าใจ” ผมไม่เคยได้ยินคำพูดนี้มาก่อน “น้ำไหลมาจากภูเขานั้น” ปู่ชี้นิ้วไปยังภูเขาสูงลิบ “บนยอดเขานั้นคือต้นกำเนิดของสายน้ำ มีหยดน้ำไหลออกมาจากซอกหิน ไหลลงมาเรื่อย ๆ จนเป็นลำห้วยเล็ก ๆ ไหลรวมกันเป็นสายคลองแล้วไหลต่อลงมาถึงบ้านเรา ไหลต่อไปเรื่อย ๆ ไหลผ่านบ้านคน ไหลผ่านหลากหลายชีวิตที่พึ่งพาอาศัยคลองสายนี้ ผู้คนใช้ดื่มใช้อาบจับปลาเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตยาวนาน สายน้ำมีมายาวนาน และสายคลองก็ยาวไกล มันไหลผ่านทานพอ ไหลต่อไปจนถึงบ้านดอน ไหลไปจนสุดที่ทะเล” ปู่หยุดพูดแล้วหันมามองผมที่ยืนฟังด้วยสีหน้าแปลก ๆ แล้วปู่ก็พูดต่อ “น้ำไหลจากภูเขา ผ่านบ้านเราเป็นที่แรก ก่อนจะไหลลงไปถึงอำเภออื่น...” “คนที่อยู่ข้างล่าง จะเรียกคนพิปูนเราว่า คนต้นน้ำ” (กิตติศักดิ์ คชนทร์, 2559: 121-122) คำบอกเล่าข้างต้นอาจตีความได้ว่า คนต้นน้ำ หมายถึง คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แรก ๆ ที่น้ำจากภูเขาไหลผ่าน

อาชีพของคนต้นน้ำ คือ ทำสวน กริดยางพารา ส่วนคนบนภูเขาซึ่งมาจากที่อื่นมีอาชีพตัดไม้ และใช้ช้างชักลากไม้บนภูเขา บางวันก็พาช้างมาเล่นน้ำ ดังคำบอกเล่าของตัวละครชื่อแดงว่า

“ข้างสามตัวมาอาบน้ำคลองที่ทำน้ำบ้าน พ่อเฒ่าเรา” (กิตติศักดิ์ คชนทร์, 2559: 125) เกือบทุกวันในช่วงเย็น ผู้ใหญ่จะพาเด็ก ๆ ไปอาบน้ำในลำคลอง เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก คนตั้นน้ำจะยกยอเป็นอาชีพอันดี คำบรรยายของตัวละครผู้เล่าเรื่องราว ปลาหลากหลายชนิดเติบโตอยู่ในวังบนภูเขา เติบโตเจริญพันธุ์ตามซอกหินบนภูเขา ชีวิตรอคอยฤดูน้ำหลาก พอฝนหนักน้ำหลากปลาก็จะลงไปวางไข่ที่เขตนํ้ากร่อยทยอยลงเป็นระลอก กระแสน้ำยังแรงปลายังลงหนัก คนบ้านเราจะทำร้านยอไว้ยกปลาตลอดสายคลองทั้งสองฝั่ง... ย่างจะไปนั่งยกยอริมคลอง ย่างจะนั่งทนสู้กับความหนาวตลอดทั้งคืน จะกลับมาตอนใกล้สว่างพร้อมกับปลามากมาย... (กิตติศักดิ์ คชนทร์, 2559: 181,191) นอกจากทำร้านยกยอ ชาวบ้านบางคนยังวางกีดดักปลาไว้กลางคลอง

ภาพโดย : พุฒิพงศ์ อนุธรรมพรณ, 2563.

ภาพที่ 5 ชีวิตประจำวันของคนตั้นน้ำ

ช่วงระหว่างเกิดธรณีพิบัติภัยดินถล่ม เป็นช่วงเวลาการเอาตัวรอด

มโนภาพในความทรงจำ ความรุนแรงของธรรมชาติในคืนวันที่ลมฝนโหมกระหน่ำ มีทั้งโคลน และท่อนซุงไหลทะลักจากภูเขาลงสู่หมู่บ้าน ได้ถูกบันทึกผ่านตัวบท สะท้อนความรู้สึกละเลหลายของผู้คนที่กำลังเผชิญชะตากรรมอยู่ในช่วงเวลานั้น มีทั้งเครื่องเคียด เจ็บงัน ตกใจ โศกเศร้า เสียใจ สูญเสีย สิ้นหวัง และหวาดกลัวถึงขั้นที่ทำให้ใจหายหรือขวัญหาย

ความรู้สึกเครื่องเคียด ดังคำบรรยายของตัวละครผู้เล่าเรื่อง ว่า “ฟ้าคำรามดังกึกก้องเหมือนจะถล่มลงมา... ผมลุกออกจากมุ้งไปนั่งใกล้ยี่ห้อที่เคียวหมากอย่างเครื่องเคียด” (กิตติศักดิ์ คชนทร์,

2559: 226) และบรรยากาศของความเงียบ “อย่าส่องไฟฉายออกไปดู กระแสน้ำสีเหลืองข้น ท่วมสูงเกือบขึ้นถึงบันไดขั้นที่หก ฝนก็ยังตกลงมา ย่ำบอกว่าน้ำต้องเพิ่มสูงขึ้นอีก...ผมนั่งในตึกย่า ตะเกียงส่องสว่าง มองไปรอบ ๆ เห็นใบหน้าคนบนเรือน ทุกคนตกอยู่ในความเงียบ ไม่มีใครพูดคุยกะไรกัน...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 230-231) หรืออีกตอนหนึ่ง “ปู่มองกระแสน้ำเขียวที่ ประตูด้วยดวงตาว่างเปล่า...ทุกคนอยู่กันเงียบ ๆ คล้ายสิ้นหวังเฝ้ารอรับชะตากรรม” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 278) หรือเสียงร้องขอความช่วยเหลือแต่ทุกคนบนเรือนซึ่งมีแต่เด็ก ผู้หญิง และคนแก่ไม่สามารถช่วยอะไรได้ “ทุกคนบนเรือน หันมองออกไปทางประตู ข้างนอกไกลออกไปเสียงร้องขอความช่วยเหลือดังแทรกมากับเสียงน้ำไหล ... บนเรือนตกอยู่ในความเงียบ หลายคนหันมองหน้ากัน ไม่มีคำพูดออกจากปากใคร เพราะทุกคนคงได้ยินเหมือนกัน” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 237)

ความรู้สึกตกใจ ดังคำบรรยายว่า “ผมมองออกไปที่ประตู กระแสน้ำสีเหลือง ๆ ไหลแรง... ท่อนไม้ลอยมากับกระแสน้ำเข้ามาปะทะต้นเกาะใหญ่หน้าเรือนจนสั่นสะท้าน ท่อนซุงมากมายไหลมากระทบต้นยางพาราที่ยืนเรียงแถว เกิดเสียงดังน่าตกใจ...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 232-233)

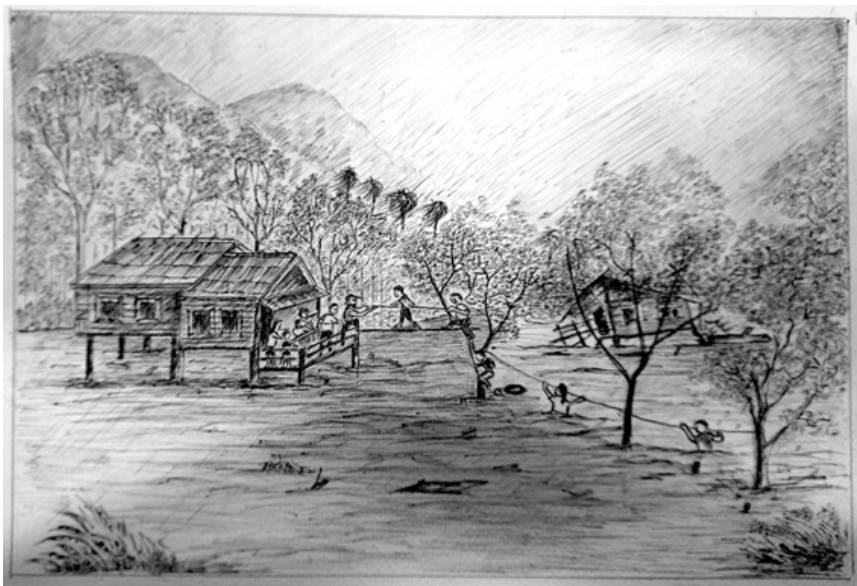
ความรู้สึกโศกเศร้า เสียใจ สูญเสีย สิ้นหวัง และหวาดกลัวถึงขั้นที่ทำให้ใจหาย หรือ ขวัญหาย ดังคำบรรยายของผู้เล่าเรื่องที่ “ซุงผ่านแนวสวนยางกระแทกเสาเรือนถล่ม ผมรู้สึกกลัวอย่างบอกไม่ถูก ทุกคนตกอยู่ในความหวาดกลัว...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 249) และอีกตอนหนึ่งว่า “...ผมมองดูทุกใบหน้าบนเรือน ใบหน้าที่มีความสูญเสีย แต่ยังมีลมหายใจ ใบหน้าที่สิ้นหวัง ทุกคนไม่รู้ว่าจะต้องจะผ่านความเลวร้ายไปได้หรือเปล่า...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 271) “ทิศทางที่ผมมองไปนั้นไม่มีเรือนเหลือสักหลัง ผมใจหายอย่างบอกไม่ถูก จนต้องรับหลบหน้าเข้ามาข้างใน ผมไม่อยากมองไปทางทิศนั้นอีก ไม่อยากเห็นความว่างเปล่า... ไม่อยากเห็นบ้านใหม่ของผู้ที่ยังเหลือเสาสองสามต้น...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 273)

นอกจากนี้ ตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลน ยังสะท้อนภาพการดิ้นรนเอาตัวรอดของคนและการเป็นผู้มีคุณธรรมด้านความกล้าหาญในการช่วยเหลือคนอื่น ๆ ท่ามกลางพายุฝน

การเอาตัวรอดท่ามกลางกระแสน้ำและโคลนที่เชี่ยวกราก ดังคำบรรยายว่า “...ลุงหมีใช้มือข้างเดียวว่ายตัดกระแสเชี่ยวตรงเข้ามา มือซ้ายของแกคอยกอดประคอง ขอนไม้ยาวราว ๆ หนึ่งวา ป่ากล้วยตามหลังคอยผลักขอนไม้ให้เคลื่อนตรงมายังเรือนที่เราอยู่ บนขอนไม้ที่บอลลอนกอดแน่น เนื้อตัวติดคราบดินโคลนเหนียว ๆ...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 238) หรือคำบรรยายและคำบอกเล่าอีกตอนหนึ่งที่ “...เธอล้ำว่าเรือนแตก แม่ลอยน้ำจมน้ำหายไปกับน้องคนเล็กอายุเจ็ดขวบ พี่ชายกับพี่สาวถูกท่อนซุงพัดจมน้ำหายไป เธอเกาะหลังฟลอลอยมาติดสวนยาง เธอล้ำด้วยเสียงสะอื้นน้ำตานองสองแก้ม “ก่อนพ่อจะหมดแรง พ่อพยายามดันร่างฉันให้ขึ้นไปเกาะกิ่งต้นยางแล้วพ่อก็จมน้ำไป” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 277)

การเป็นผู้มีคุณธรรมด้านความกล้าหาญ แม้นิยายที่ต้องเผชิญกับวิกฤตแบบไม่ทันได้ตั้งตัว สะท้อนผ่านการบรรยาย คำพูด บทสนทนา และพฤติกรรมการแสดงออกของตัวละคร ผ่านตัวละคร ลุงหมี ลุงแมว และปู่ “ถ้าช่วยได้ก็ต้องช่วย ผมช่วยทั้งนั้นไม่ว่าคนหรือหมา...ไปไ้แมวไ้หิน เราไปช่วยคนกัน...เรายังพอออกไปช่วยได้ เชือกเราก็มียาวในแนวสวนยางน้ำไม่แรง...เราออกไปช่วยเขาได้แน่นอน” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 264, 266)

“มึงได้อินเสียงผู้หญิงร้องขอให้ช่วยไหมไอ้หมี” ลุงแมวตะโกนถาม... “ในสวนยาง” ลุงหมี
 ซื่อออกไป “ไปกูจะไปด้วย” ลุงแมวพูดพลางเดินขึ้นบนสะพานไม้ ย่ำดุกังวลเหมือนอยากจะทำม แต่
 ปู่พูดขึ้นมาก่อนว่า “ไปเถอะ ไปช่วยเขา ไปช่วยเขามาให้ได้ บางทีเจ้าของเสียงร้องอาจเป็นญาติที่
 น้องเรา” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 262)

ภาพโดย : พุดพิงค์ อนรรฆพรม, 2563.

ภาพที่ 6 การช่วยเหลือผู้คนที่ข้ามกลางกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก โดยใช้เชือกผูกยึดระหว่างต้นไม้
 และใช้แผ่นไม้กระดานทำเป็นสะพานเดินข้ามจากกิ่งไม้สู่ตัวบ้าน

**ช่วงหลังการเกิดธรณีพิบัติภัยดินถล่ม เป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นความทรงจำใหม่
 และชีวิตใหม่ของครอบครัวที่เหลือรอด**

การเปลี่ยนผ่านของเหตุการณ์สำคัญที่เป็นปรากฏการณ์ร่วมของสังคม พบว่ามีผลต่อความ
 ทรงจำของผู้คน ภาพความทรงจำในอดีต ถูกซ้อนทับอยู่กับลักษณะภูมิประเทศที่ถูกเปลี่ยนสภาพ
 จากผลของภัยพิบัติทางธรรมชาติ ดังคำบรรยายผ่านความรู้สึกนึกคิดของตัวละครผู้เล่าเรื่องราว
 “... น้ำแห้งไปหมดแล้วเหลือแต่ท่อนซุงขนาดต่าง ๆ จมอยู่ในดินโคลนเหนียว ๆ ... มองไปทางไหน
 ก็เห็นแต่โคลนสีเหลืองไกลสุดตา ผมรู้สึกหัวใจโหวงกลวงหดหู่อย่างบอกไม่ถูกเมื่อมองบ้านของพ่อ
 ที่เหลือเพียงเสาอินโดสามลี้ต้น ส่วนอื่น ๆ จมหายไปบนดินโคลน... น้ำโคลนกับท่อนซุงเอาทุกอย่างไป
 ทั้งบ้านของพ่อ เรือนของปู่ จักรยาน ความฝัน และเพื่อนเล่น ทุกอย่างจมหายและถูกฝังไว้ใต้ดิน”
 (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 284-285) หรือภาพบ้านกระทุงที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากคำ
 บอกเล่าของตัวละครที่เรียกว่าพ่อ “... กว่าผมจะผ่านกระทุงมาได้มันลำบากมากเหลือเกิน ต้องปีน

ท่อนซุง ต้องบุกน้ำลุยโคลน ผ่านซากบ้านเรือนเสียหาย ผ่านหมู่บ้านจำสภาพเดิมไม่ได้ มีคนสูญหาย และตายมากมาย...บ้านแทบทุกหลังถูกฝังอยู่ใต้ดิน... ภาพกระทุงกลายเป็นทะเลโคลน...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 323-324) และอีกตัวอย่างหนึ่ง จากคำบรรยายของตัวละครผู้เล่าเรื่องราว “แทบไม่อยากเชื่อสายตาตัวเองว่าเบื้องหน้าของผมเป็นหมู่บ้านกะทูน ภาพกระทุงในสายตามตอนนี้ มันไม่ใช่กะทูนที่เคยรู้จัก ไม่อยากเชื่อเลยว่านี่คือตลาดกะทูน...ทุกอย่างเป็นสีโคลนกว่าไกลสุดลูกตา บ้านเรือนหายไปเกือบทั้งหมด...เหลือเพียงซากบ้านไม่กี่หลัง...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 330)

ภาพสะท้อนบรรยากาศการอพยพของชาวบ้านหลังน้ำลด ส่วนหนึ่งคือการกลับไปตั้งมั่นในพื้นที่เดิมของครอบครัวที่พวกเขาเชื่อว่าปลอดภัย ดังคำบรรยายและคำบอกเล่าของตัวละครผู้เล่าเรื่องราว “ลุ่มหมี่เดินนำมาจนถึงถนนใหญ่ เราออกมาจากทะเลโคลนได้แล้ว...อีกไม่ไกลก็จะไปถึงที่อยู่ใหม่ของเรา...เราจะไปบนควน ที่นั่นมีขนาของปู่...ที่นั่นน้ำท่วมไปไม่ถึง ที่นั่นจะเป็นที่อยู่ของเรา ยากลั้วน้ำจะมากอีก เราจะปลอดภัยเมื่อไปอยู่ที่นั่น...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559:289) และคำบรรยายอีกตอนหนึ่งว่า “มองจากถนนผมเห็นขนาเก่าซ่อมซ่อมยื่นทำแคดลมอยู่บนลูกเนิน ขนาดย่อม ๆ ...ห่างจากขนาไม่ไกล มีคอกวัวร้างหลังคามุงสังกะสีเก่าขึ้นสนิมแดง ๆ รอบ ๆ หญ้าขึ้นรก ย่านไม้เลื้อยพันขึ้นไปตามเสาจนถึงหลังคา คอกวัวกว้างกว่าขนามาก ...ปู่จะใช้คอกวัวร้างเป็นถิ่นนอนของเราทุกคน...” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 290)

ภาพโดย : พุฒิพงศ์ อนุรักษ์พรหม, 2563.

ภาพที่ 7 ร่องรอยภัยพิบัติทางธรรมชาติ และการอพยพของผู้คนเพื่อหาที่อยู่ใหม่

การเริ่มต้นชีวิตใหม่ของครอบครัวหลังภัยพิบัติทางธรรมชาติ ดังครอบครัวของสิงห์ ที่ครอบครัวต้องย้ายไปเริ่มต้นชีวิตใหม่ในพื้นที่ที่ห่างไกลจากบ้านเกิด ดังคำบรรยายของตัวละครผู้เล่าเรื่องราว “เมื่อพ่อแบกผมข้ามพ้นภาพความเสียหายมาแล้ว พ่อวางผมลงบนพื้นดิน ผมหันกลับไปมองภาพนั้นอีกครั้ง พร้อมบอกกับตัวเองว่า ผมจะจดจำภาพเหล่านี้เอาไว้ ผมจะจดจำไว้ว่ามันเกิดอะไรขึ้นที่นี่ ที่กะทูน ที่บ้านเกิดของผม ที่บ้านห้วยโก ผมจะจดจำภาพบ้านของพ่อที่หายไป... ผมก้าวเดินต่อและไม่หันกลับไปมองข้างหลังด้วยหัวใจเชื่อมั่นว่าสักวันพ่อต้องพาผมกลับมาที่นี่ตามสัญญา พ่อจะต้องกลับมาสร้างบ้านหลังใหม่อีกครั้ง ” (กิตติศักดิ์ คเชนทร์, 2559: 333-334) ความรู้สึกนึกคิดนี้ คือภาพสะท้อนภูมิทัศน์ของบ้านเกิด ที่เป็นส่วนประกอบของความทรงจำเกี่ยวกับสถานที่ที่พิเศษ และเต็มไปด้วยความหมายสำหรับตัวละครผู้เล่าเรื่อง

unสรุป

การวิเคราะห์ภูมิทัศน์ในความทรงจำจากตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลนของกิตติศักดิ์ คเชนทร์ ให้มุมมองสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก ตัวบทนวนิยายเรื่องบ้านในโคลนถูกประกอบสร้างขึ้นจากความทรงจำ ในขณะเดียวกัน ความทรงจำก็สะท้อนเรื่องราวในอดีตผ่านเรื่องเล่า (Narrative) (ภาสกร ลือสกุล, 2562: 97-119) ทำให้ตัวบทไม่เพียงเป็นเสมือนพื้นที่บันทึกความทรงจำของอดีตที่ผ่านมาแล้ว หากยังทำหน้าที่จดจำ สถานที่ เหตุการณ์สำคัญ และความรู้สึกร่วมของกลุ่มคนเอาไว้ ผลงานวรรณกรรมจึงไม่ได้เป็นเพียงการผลิตซ้ำเรื่องราวจากความทรงจำเท่านั้น หากแต่เป็นพื้นที่แห่งการปะทะสังสรรค์ ระหว่างภาพความทรงจำ มิติทางประวัติศาสตร์ และจินตนาการของผู้เขียนเอง (ภาสกร ลือสกุล, 2562: 97-119) เช่นเดียวกับความเห็นที่ว่า บทบาทของความทรงจำต่อการสร้างสรรค์จินตนาการทางวรรณศิลป์ จะไร้ความหมาย หากขาดการถ่ายทอดเรื่องราวไม่ว่าจะเป็นการตีความ หรือความทรงจำใหม่ (ชัยนต ทองสุขแก้ง, 2559: 437-456) ประการที่สอง การจารึกความทรงจำผ่านภูมิทัศน์ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของหมู่บ้านจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ ไม่เพียงทำให้พื้นที่และสถานที่ถูกเปลี่ยนสภาพไปเกือบทั้งหมด แต่ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเปลี่ยนไปด้วย ภูมิทัศน์และความสัมพันธ์ที่ไม่เหมือนเดิมนี้นำไปสู่ผลต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่และสถานที่ จากคนตื้นน้ำที่อยู่กันแบบเครือญาติ และมีวิถีการทํามาหากินร่วมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างเกื้อกูล สู่ภูมิทัศน์ของความทรงจำในความหมายใหม่ ที่ผู้เล่าเรื่องเลือกที่จะจดจำ และใช้จินตนาการร่วมในการประกอบสร้างความทรงจำเฉพาะที่นั้น ๆ ภูมิทัศน์จึงเป็นสื่อหนึ่งที่สามารถจารึกความทรงจำนั้นได้ผ่านประสาทรับรู้และสร้างความรู้สึกลึกซึ้งที่เปลี่ยนแปลงหลากหลาย ความหมายเชิงสัญลักษณ์นี้อาจแปรเปลี่ยนไปขึ้นกับผู้รับรู้ ภูมิสังคม และยุคสมัย หลายครั้งอาจเป็นบทเรียนแห่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญให้แก่ชนรุ่นหลัง (อริยา อรุณินท์, 2549: 79-102) และประการที่สาม ตัวบทจากความทรงจำของนวนิยายเรื่องบ้านในโคลน ให้บทเรียนที่มีนัยสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งต่อผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศตื้นน้ำ และต่อชุมชนที่อาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติจากแหล่งกำเนิดตื้นน้ำ การสูญเสียความสมดุลของธรรมชาติ ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐาน และต่อระบบชีวิตที่แวดล้อมอยู่ รวมถึงบริบทของความสัมพันธ์ในธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (ณัฐวุฒิ ปรียวนิตย์, 2555: 1-32) การถ่ายทอดความทรงจำผ่านเรื่องเล่าบ้านในโคลน อาจช่วยกระตุ้นให้สังคมหันกลับมาใส่ใจธรรมชาติมากขึ้น

รายการอ้างอิง

กิตติศักดิ์ คชนทร. (2559). **บ้านในโคลน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

กุลพัชร เสนิงค์ ณ ออยุธยา และเกรียงไกร เกิดศิริ. (2559). เรือนแถวพื้นถิ่นในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ตลาดกลางถนนพระราม จังหวัดลพบุรี. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 15 (1), 77-98.

ชัยยนต์ ทองสุขแก้ง. (2559). แนวคิดหลังความทรงจำและภูมิศาสตร์วรรณศิลป์ในนวนิยายเรื่อง *The Narrow Road to the Deep North* (2013) ของ ริชาร์ด เฟลเนอกัน. **คู่มือเครือเคลือบเคลง เส้นแบ่งและพรมแดนในมนุษยศาสตร์**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 10 ณ โรงแรมราชมั่งคณา สงขลา เมอร์เมด อ.เมือง สงขลา วันที่ 19-20 กันยายน 2559 (หน้า 437-456). นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์กรีนโซนการพิมพ์.

ณัฐวุฒิ ปรียวนิตย์. (2554-2555). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติการตั้งถิ่นฐาน. **วารสารหน้าจั่ว:**

ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม. 26, 1-32.

ปริศนา กาญจนกันทร และ สุพรรณิ ไชยอำพร. (2562). ตัวแบบความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยยุคโลกาภิวัตน์. **วารสารพัฒนาสังคม**. 21(2), 164-175.

ปัทม วงศ์ประดิษฐ์, เกรียงไกร เกิดศิริ และอรศิริ ปาณินท์. (2558). บริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการก่อตัวและการพัฒนาของตึกแถว ในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ท่าเทียบ จังหวัดตรัง. **หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม**. 29, 205-222.

พุดพิงศ์ อนรรฆพวรรณ. (จิตกร). (2563). **ภาพบ้านหลังใหม่ของพ่อและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สะท้อนความมั่นคงของชีวิตครอบครัว**[ภาพวาด].

_____. (จิตกร). (2563). **ภาพสายสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติที่สะท้อนผ่านกิจกรรมประจำวัน**[ภาพวาด].

_____. (จิตกร). (2563). **การอบรมกล่อมเกลาสมาชิกในครอบครัวของคนรุ่นปู่ย่าในครอบครัวขยายของคนใต้**[ภาพวาด].

_____. (จิตกร). (2563). **กีฬาพื้นบ้านของเด็ก**[ภาพวาด].

_____. (จิตกร). (2563). **ชีวิตประจำวันของคนต้นน้ำ**[ภาพวาด].

_____. (จิตกร). (2563). **การช่วยเหลือผู้คนท่ามกลางกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากโดยใช้เชือกผูกยึดระหว่างต้นไม้ และใช้แผ่นไม้กระดานทำเป็นสะพานเดินข้ามจากกิ่งไม้สู่ตัวบ้าน**[ภาพวาด].

_____. (จิตกร). (2563). **ร่องรอยภัยพิบัติทางธรรมชาติ และการอพยพของผู้คนเพื่อหาที่อยู่ใหม่**[ภาพวาด].

- ภาสกรี ลือสกุล. (2562). ภาพความทรงจำอาณาจักรอินคาและอาณาจักรอยุธยาในนวนิยายร่วมสมัย: กรณีศึกษา สายน้ำลึก (Los ríos profundos) และ เรือนมยุรา. **วารสารอักษรศาสตร์**. 48(1), 97-119.
- มานะ ขุนวิชัย. (2560). ชุมชนมะนัง จังหวัดสตูล จากพื้นที่ประวัติศาสตร์ และมรดกความทรงจำ. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ**. 12(1), 237-260.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). **พจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์ : ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วฤชพร ณ์รัฐจิโรจน. (2560). ครอบครัวยุทธและการคงอยู่ของสถาบันครอบครัว. **วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**. 10(2), 1817-1827.
- สะอาด ศรีวรรณ, สัญญา เคนาภูมิ และกักติ โพธิ์สิงห์. (2560). ความเข้มแข็งทางสังคมบนฐานสถาบันครอบครัว. **วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**. 4(2), 93-111.
- สุริยะ ฉายะเจริญ. (2561). ลักษณะโดยทั่วไปของภาพร่างเพื่อเป็นภาพแทนภูมิทัศน์เมืองของกรุงเทพมหานครที่เผยแพร่ในเฟซบุ๊ก. **นิเทศสยามปริทัศน์**. 17(22), 17-22.
- ส่งเสริมวัฒนธรรม, กรม. (2559). **กีฬาภูมิปัญญาไทย: มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อริยา อรุณินท์. (2549). “อนุสรณ์สถาน”: ภูมิทัศน์แห่งความทรงจำ. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. 2, 79-102.
- อังกูร หงษ์คณานุเคราะห์. (2560). ความหมายของพื้นที่ เงื่อนไขของความทรงจำ : ความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำกับการให้ความหมายของพื้นที่บ้านห้วยกบ. **วารสารสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์**. 43(2), 155-186.
- Connerton, P. (1989). **How Societies Remember**. United Kingdom: Cambridge University.
- Maus, G. (2015). Landscapes of memory: a practice theory approach to geographies of memory. **Geographica Helvetica**. 70(3), 215-223.
- Müller, L. (2009). **Landscapes of Memory: Interpreting and Presenting Places and Pasts Landscape Architecture in South Africa A Reader**. Pretoria: UNISA Press.